

GRŪSTĖS valsčius LENKIJOS karaliaus ir LIETUVOS didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto 1568 m. raštuose

Stanislovas VYŠNIAUSKAS

Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas 1568 m. rugpjūčio 5 dienos privilegija už nuopelnus valstybei ir atlyginant už išlaidas, susijusias su įvairių valstybinių pareigų ėjimu bei išleistas Lietuvos kariuomenės reikalams Livonijos karo metu, Žemaičių seniūnui Jonui Chodkevičiui suteikė amžinam naudojimui Ginteliškės ir Grūstės valsčius. Privilegija rašyta rusėnų kalba, rankraštis sunkiai perskaitomas, todėl, norėdamas suprasti, kas jame parašyta, pasiūniau pergamento transkripcija, esančia 1871 m. rusų kalba išleistame leidinyje „Vilniaus viešosios bibliotekos rankraščių skyrius“. Grūstės valsčiaus dovanojimą Žygimantas Augustas pakartotinai patvirtino tų pačių 1568-ųjų metų gruodžio 9 dienos raštu (lotynu kalba). Susipažinti su šiais dokumentais galima Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos skaitmeninėse pergamentų kolekcijose.

Minėtuose raštuose Grūstės valsčiaus 61 kaimas

suskirstytas į 10 vaitysčių – Grūstės, Luobos, Šačių, Pragulbos, Pavarduvos, Veretos, Ritinės, Apuolės, Klauseikių, Žemalės – nuo 4 iki 7 kaimų kiekvienoje vaitystėje. Grūstės vaitystę sudarė Grūstės, Užlieknio, Žadeikių, Dagių (*Grusci, Vzleknie, Zedekayczie, Degayczie*) kaimai. Užlieknio (*Vzleknie*) kaimas tai tikriausiai dabartinė Pabradumė. Įdomu, kokiam dvarui aptarnauti ši vaitystė buvo suformuota? Gal į pietus nuo Grūstės buvusiam dvarui, kuris 1918 m. žemėlapyje pažymėtas kaip Orvidiškės dvaras (*Gut Orwidyszki*) su vandens malūnu prie Bradumo upelio užtvankos.

Vaitystės – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) vaitų administruotos valdos. Jos atsirado per Valakų reformą 1547–1566 metais. Daug kur vaitystę sudarydavo 400 valstiečių kiemų. Vaitas dažniausiai būdavo kilęs iš pasiturinčių valstiečių. Jis vykdė dvarų laikytojo potvarkius, varydavo valstiečius į darbą, prižiūrėdavo, kad gyventojai atiduotų duokles ir sumokėtų mokesčius.

Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto 1568.12.09 rašto, saugomo Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, fragmentas

Visiems Jonui Chodkevičiui dovanojamiems kaimams buvo nustatyta prievolė mokėti mokesčius grašiais, duoti medaus, kiaulių, avių, kiaunių ir kitų sugautų žvėrių, paukščių bei žuvų duokles.

Daugumą 1568 m. raštuose išvardintų Grūstės valsčiaus kaimų galima rasti ir šių dienų žemėlapiuose. Pagal juos nesunku nustatyti buvusio Grūstės valsčiaus dydį.

Nuo dabartinių Grūstės kapinių didžiausiu atstumu yra nutolę šie buvusio Grūstės valsčiaus kaimai: vakarų kryptimi – Ersla (Skuodo raj.) 24 kilometrai; šiaurės kryptimi – Pikeliai (Mažeikių raj.) 25 kilometrai; rytų kryptimi – Ketūnai (Mažeikių raj.) 9 kilometrai; pietryčių kryptimi – Užmarkija (Telšių raj.) 13 kilometrų.

Seda ir kaimų ruožas, buvęs į šiaurę palei Varduvos upę iki Repšių kaimo, Grūstės valsčiui nepriklausė.

Tiems, kurie domisi dingusio Grūstės valsčiaus

Bareikių miesto istorija, svarbi Apuolės vaitystė. 1568 m. rugpjūčio 5 d. privilegijoje šios vaitystės kaimai išvardinti tokia tvarka: Žovidžiai, Gonaičiai, Kaukolikai, Juknaičiai, Bareikiai (*Борейково*), Medsėdžiai, o gružio 9 d. rašte: Žoduidaičiai (*Žoduidaycie*), Gonaičiai, Kaukolikai, Juknaičiai, Medsėžiai, miestas Bareikiai vėl išnuomojamas (*opidumq Borayki nouiter locatu*). Žovidžiai ar Žoduidaičiai tai tikriausiai kaimas, XVII amžiuje pradėtas vadinti Ylakiais.

Išlikę originalūs Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto raštai pagrindžia žmonių kalbas ir daugelio autorių nuomonę, kad Bareikių miestas buvo į pietvakarius nuo Ylakų, vietovėje tarp Kaukolikų, Gonaičių ir Medsėdžių kaimų (Skuodo raj.). Manoma, kad Bareikių miestą įkūrė Jonas Chodkevičius, o gal ir

(Nuketla į 14 p.)

1918 m. žemėlapis „Seda in topographic maps“ fragmentas, kuriame matosi buvę Grūstės valsčiaus Grūstės vaitystės kaimai Grūstė, Žadeikiai, Dągiai ir jų aplinka

jo tėvas Jeronimas Chodkevičius. Jeronimas Chodkevičius buvo Žemaičių seniūnas 1545–1561 m., o Jonas Chodkevičius šias pareigas ėjo 1563–1579 m.

Po Jono Chodkevičiaus mirties (1579 m.) Grūstės valsčiaus valdos atiteko jo sūnui Jonui Karoliui Chodkevičiui, kuris vėliau tapo garsiu karvedžiu, statė Kretingą, įsteigė jėzuitų kolegiją Kražiuose.

Tolimesnį Grūstės valsčiaus ir Bareikių miesto likimą iš dalies liudija ši citata: „1596 m. J. K. Chodkevičius užstatė už 2 000 kapų lietuviškų grašių skolą Žemaičių vyskupystės kapitulai bei seminarijai Telšių pavieto Grūstės valsčiuje Ketūnų, Rumšaičių, Šerkšnėnų ir Uikių kaimus. Šios valdos taip ir nebegrižo jų savininkui“ (Kiaupienė J., „Kaimas ir dvaras Žemaitijoje XVI–XVIII a.“, Vilnius, 1988.). Pasikeitus turto savininkams, dažnai pasikeičia ir planai, kaip jį naudoti. Tikėtina, kad Bareikių miestas, praradęs savo šeimininko dėmesį, išnyko savaime, be švedų pastangų (viena iš versijų yra, kad miestą sugriovė švedai), kaip dabar mūsų akyse nyksta ir dalis praeityje klestėjusių dvarų sodybų.

NAUDOTA LITERATŪRA:

1. Kanarskas J., „Chodkevičiai (Katkevičiai)“, *Žemaičių žemė*. Prieiga per internetą: <https://byt.lt/UoQQq>.

2. Kiaupienė J., *Kaimas ir dvaras Žemaitijoje XVI–XVIII a.*, Vilnius, 1988: <https://byt.lt/fyTvB>.

3. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto privilegija, kuria Žemaičių seniūnui Jonui Chodkevičiui dovanojama Ginteliškės ir Grūstės valsčius Žemaitijoje su 91 kaimu. 1568-08-05: <https://byt.lt/TIVAk>.

4. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto raštas, kuriuo Jonui Chodkevičiui dovanojamas didelis Grūstės valsčius Žemaitijoje. 1568-12-09: <https://byt.lt/m0vvA>.

5. „Valakų reforma“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*: <https://byt.lt/EZV7J>.

6. *Vilniaus viešosios bibliotekos rankraščių skyrius* [pirmas leidimas], Vilnius, 1871: <https://byt.lt/Y9XV8>.

7. *Vikipedija*, „Seda in topographic maps“ (Žemėlapis K17. Seda, 1918): <https://byt.lt/d53rm>.

Dailininkas KAZYS VARNELIS (1917–2010)

Parengė Gintautas ČIŽIŪNAS

Kazys Varnelis apie 2006-uosius metus. Danutės Mukienės nuotrauka

Kazys Varnelis – tapytojas, skulptorius, vėlyvojo modernizmo atstovas, vienas iš abstrakčiosios raiškos pradininkų lietuvių dailėje, profesorius (1973), Vilniaus dailės akademijos garbės daktaras (1993), kolekcininkas, bibliofilas, JAV architekto Kazio Varnelio tėvas. Jis gimė 1917 m. lapkričio 25 d. Alsėdžiuose (Plungės raj.) Žemaitijoje garsaus liaudies menininko, tapytojo, skulptoriaus, dievdirbio Kazimiero Varnelio (1871–1845) ir talentingos audėjos Teofilės Domarkaitės-Varnelienės šeimoje.

Kazys vaikystėje tapyti, drožinėti mokėsi stebėdamas, kaip dirba tėvas. Dailę pradėjo studijuoti Kauno meno mokykloje. Ten, vadovaujamas dailininko Stasio Ušinsko (1905–1974), 1941 m. baigė Dekoratyvinės tapybos studiją. Tuo laikotarpiu jis